

AZ OSZTÁLY ÉLETÉBŐL

A FÖLDRAJZINÉV-ÍRÁS TOVÁBBI SZABÁLYAI

„A magyar helyesírás szabályai”-nak 10. kiadása nagy haladást jelentett a földrajzi nevek írásának szabályozása terén is: az 1950. évi 9. kiadás 6 földrajzinév-írási szabályával szemben az 1954. évi 10. kiadás már 23 szabályt tartalmazott e fontos tulajdonnév-csoport helyesírására vonatkozólag. A szabályzat gyakorlati alkalmazása során ennek ellenére számos olyan helyesírási probléma merült föl a földrajzi nevek írása terén, amelyekre nézve a szabályzat nem adott határozott útmutatást. Ez a körülmény mind a nyomdai és kiadói munkában, mind pedig a földrajztudományban és a térképírásban zavarokat okozott, ezért szükségessé vált az eddig még szabályozatlan helyesírási földrajzinév-típusok írásmódjának meghatározása. Annál is inkább dönteni kellett bizonyos kérdésekben, mert az olyan nagy jelentőségű munkálatok, mint a készülő Magyar Enciklopédia, az új iskolai atlaszok stb. erősen megkönnyítették volna a rendezés elmulasztását vagy későbbre halasztását.

Az Akadémia Helyesírási Főbizottsága — a Földrajzi Főbizottsággal való előzetes tárgyalások után — 1956. március 13-án tartott ülésén foglalkozott a földrajzinév-írás újabb szabályainak kérdésével, s a jelzett tárgyban több határozatot hozott.

Mivel a földrajzinév-írás további egységesítése érdekében hozott új szabályok nemcsak egyes szervezetek, hanem a mindennapi írásgyakorlat számára is fontosak, a Helyesírási Főbizottság úgy határozott, hogy a bizottság titkáranak megfogalmazásában közzéteszi őket.

A bizottság azonban meg kívánja jegyezni azt, hogy az itt közzétett kiegészítések nem bírnak — a jelenlegi formában nem is bírhatnak — ugyanazzal a törvényerővel, amivel az AkH. 1954. szabályai. A bizottsági döntések eme nyilvánosságra hozatalának nem annyira a kötelező érvényű szabályozás a célja, hanem inkább a tájékoztatás, tanácsadás. A mindennapi gyakorlat nehézségeit szeretné a bizottság enyhíteni azzal, hogy közreadja azokat az elveket, amelyek a bizottságnak és más illetékes szakembereknek a véleménye szerint biztosítják az eddig még nem szabályozott esetekben is a jelenleg érvényben levő szabályoknak megfelelő írásmódot.

Az eddig még meghatározatlan írásmódú földrajzinév-típusok célszerű írásmódját a Helyesírási Főbizottság említett ülése jegyzőkönyvének kivonataként közöljük. Azok az okok, amelyek alapján a bizottság az egyes szabályokat vagy szabálycsoportokat elfogadta, a „Megjegyzés”-ekben található meg.

A szabályokban például szereplő neveknek földrajztudományi szempontból való helyességét Takács József térképész kartársunk több ízben is volt szíves ellenőrizni. Értékes munkáját e helyt is köszöni a főbizottság.

Előzetes megjegyzés az A és B csoportról

A meghatározatlan írásmódú földrajzi nevek nagyobb része olyan név, amely az AkH. 1954-ben már meghatározott írásmódú földrajzi névnek valamilyen jelzővel való további bővítése révén keletkezett. Helyesírásuk megállapításakor a bizottságot az az elv vezette, hogy az AkH. 1954-ben szereplő földrajzi nevek akkor se változtassák meg írásképiüket, ha bonyolultabb földrajzi névi alakulatok részévé válnak.

A) Országnevek

M e g j e g y z é s: Az AkH. 1954. csak a köznévi elemekből alakuló országnevekkel foglalkozik a 239. pontban. Elrendeli az *ország* szónak a népnévvel való egybeírását (*Magyarország*), a *köztársaság* és a *népköztársaság* szónak a népnévtől való különírását (*Lengyel Népköztársaság*) és példákat ad más köznévi elemekből alakuló országnevek írására (*Amerikai Egyesült Államok*). A példák közül az az alapelv tűnik ki, hogy a több köznévből alakuló országnevek elemeit — az *ország* szót tartalmazókat kivéve — különírjuk egymástól, de természetesen a név minden tagját nagybetűvel kezdjük. Az országnevek írásmódja tehát a több szóból álló intézménynevek írásával egyezik meg (vö. 261. pont), nem pedig a földrajzi neveknek a 247., 248. pontban tárgyalt típusainak helyesírásával. Ez logikus is: az államalakulatok szorosán véve nem földrajzi, hanem politikai fogalmak, tehát jelentéstanilag sokkal közelebb állanak az intézménynevekhez, mint a földrajzi nevekhez. Ezt a körülményt figyelembe véve az eddig még meg nem határozott írásmódú országnév-típusokban a következő formákat fogadta el a bizottság:

1. Az olyan országnévet, amely egy egyelemű földrajzi tulajdonnévből (*Guayana, Kongó* stb.) és egy ez elé járuló népnévből áll, a következőképpen írjuk: Az elől álló népnevet nagybetűvel kezdjük, a földrajzi nevet tőle külön írjuk: *Spanyol Guinea, Belga Kongó, Brit Honduras, Francia Guayana* stb. Hasonlóképpen: *Francia Egyenlítői Afrika* stb.

Az ilyen országnév -i képzős származékában a név tagjait kisbetűvel kezdjük, a különírást megtartjuk: *spanyol guineai, belga kongói, brit hondurasi, francia guayanai* stb. Hasonlóképpen: *francia egyenlítői afrikai*.

2. Az olyan országnévet, amely egy kételemű, utótagjában tulajdonnevet tartalmazó összetett földrajzi névből (vö. AkH. 1954. 247. pont: *Észak-Borneó, Nyugat-Afrika* stb.) és egy ez elé járuló népnévből áll, a következőképpen írjuk: A népnévi előtagot nagybetűvel kezdjük, a földrajzi nevet pedig a 247. pontban meghatározott formában kötőjel nélkül utána írjuk: *Francia Nyugat-Afrika: Portugál Kelet-Afrika, Brit Észak-Borneó, Szovjet Közép-Ázsia* stb.

Az ilyen országnév -i képzős származékában a név minden elemét kisbetűvel kezdjük, a különírást és a kötőjelet az alapformának megfelelően megtartjuk: *francia nyugat-afrikai, portugál kelet-afrikai* stb.

3. Az olyan országnévet, amely egy kételemű, előtagjában tulajdonnevet tartalmazó összetett földrajzi névből (vö. AkH. 1954. 248. pont: *Salamon-szigetek* stb.) és egy ez elé járuló népnévből áll, a következőképpen írjuk: A népnévi előtagot nagybetűvel kezdjük, a földrajzi nevet pedig a 248. pontban meghatározott formában kötőjel alkalmazása nélkül utána írjuk: *Brit Salamon-szigetek* stb.

Az ilyen országnév *-i* képzős származékában a tulajdonnévi tag kivételével a tagokat kisbetűvel kezdjük, a különírást és a kötőjelet az alapformának megfelelően megtartjuk: *brit Salamon-szigeteki* stb.

4. Az olyan országnevet, amely egy kételemű, utótagjában tulajdonnevet tartalmazó összetett földrajzi név *-i* képzős származékából (vö. AkH. 1954. 253. pont: *dél-afrikai*) és egy vagy több ez után álló, államalakulatot jelölő köznévből alakul, a következőképpen írjuk: Az egész név első elemét képező kételemű földrajzi névi tagban a kötőjelet megtartjuk, az előtagot nagy-, az utótagot kisbetűvel írjuk, s természetesen nagybetűvel kezdjük az országnévnek nem földrajzi névi, egymástól különírt elemeit is: *Dél-afrikai Unió*.

Az ilyen országnév *-i* képzős származékában a név minden elemét kisbetűvel kezdjük, a különírást és a kötőjelet az alapformának megfelelően megtartjuk: *dél-afrikai uniói* v. *unióbeli*.

5. Abban az esetben, ha a népnév a földrajzi névnek csak alkalmi jelzője, tehát nem a kapcsolat egésze tulajdonnév jellegű, csak a földrajzi nevet írjuk nagy kezdőbetűvel: *(a) finn Karjalában, (a) cseh Sziléziában, (a) francia Svájcban; (a) lengyel Magas-Tátrában; (a) brit Salamon-szigeteken, (az) ausztráliai Új-Guineán; stb.*

M e g j e g y z é s: Az 1–4. kiegészítések a szabályzat 239. pontjában foglalt alapelvek teljes mértékben megfelelnek.

A névnek nagybetűvel való kezdése természetes.

Mivel az olyan alakulatok tagjait, mint amilyenek ezek: *Indonéz Köztársaság, Egyesült Királyság, Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége* stb.; különírjuk egymástól és így alakul az országnév, indokolatlan lett volna kötőjelet alkalmazni az egyéb országnév-típusokban.

Az országnévben szereplő földrajzi nevek írásmódját — a szókép állandósága elvéhez ragaszkodva — meg kellett tartani, de meg általában nem is kívánta semmi sem az eredeti szókép megváltoztatását: a földrajzi név egy tömbként, az egyik egységnek kerül bele az országnévbe.

Az országnév tagjává váló földrajzi nevek írásképeiben csak a *Dél-afrikai Unió* típus esetében következik be változás: a *dél-afrikai* csupa kisbetűs formához viszonyítva a *dél* szót nagy kezdőbetűvel írjuk. Ennek magától értetődő, szükségszerű oka az, hogy ez a szó áll a tulajdonnév élén, s ezért nagybetűvel kell kezdenünk. Nem kezdhetjük viszont nagybetűvel az alakulat belsejében levő *afrikai* szót, mert szembekerülnénk az alapforma írásképeivel; azt a látszatot keltenénk e szónak nagybetűs kezdésével, mintha egy *Dél-Afrikai* formából indultunk volna ki.

Az 5. pont megalkotására az állandó, tulajdonnévi jellegű országnevek és az alkalmi, egészükben nem tulajdonnévi szókapcsolatok elhatárolása végett volt szükség.

Az *-i* képzős országnevekről az AkH. 1954. 256. pontja kimondja, hogy a többelemű országnevek minden egyes tagját kisbetűvel kezdve írjuk (jóllehet a név tagjai nincsenek kötőjellel összekapcsolva), továbbá az intézménynevek *-i* képzős formái írásának is ez a szabálya (vö. 264. pont). Logikusan döntött tehát a bizottság a fenti kis kezdőbetűs, különírt formák mellett. A *brit Salamon-szigeteki* névtípusban azonban a 235. és 254. pont rendelkezései szerint meg kellett tartani a tulajdonnévi tag nagy kezdőbetűjét az országnév *-i* képzős származékában is.

B) Természetföldrajzi elnevezések

Megjegyzés: Az AkH. 1954. földrajzinév-írási szabályaiból az tűnik ki egyik vezérelvként, hogy a két elemből álló földrajzi nevek tagjait kötőjellel kapcsoljuk egymáshoz (vö. 247., 248. pont), vagy kivételesen egybeírjuk őket. Ez az alapelv tehát azt kívánja, hogy az új elemeket is kötőjellel kapcsoljuk az alapul szolgáló földrajzi névhez. Figyelembe véve ezt az irányító elvet, az alábbi szabályokat fogadta el a bizottság:

6. Az olyan földrajzi nevet, amely egy kételemű, előtagjában köznevet, utótagjában tulajdonnevet tartalmazó összetett földrajzi névből (vö. AkH. 1954. 247. pont: *Dél-Wales*, *Új-Zéland* stb.) és egy eléje járuló köznévből tevődik össze, a következőképpen írjuk: A nagybetűvel kezdett köznévi előtagot kötőjellel kapcsoljuk a 247. pontban rögzített formájú (változatlanul nagy kezdőbetűs) földrajzi névi utótaghoz: *Új-Dél-Wales*, *Észak-Új-Zéland*, *Északkelet-Új-Guinea* stb.

Az ilyen földrajzi nevek -i képzős származékában az alapformának megfelelően kötőjellel kapcsolt tagokat kisbetűvel kezdve írjuk: *új-dél-walesi*, *nyugat-új-zélandi* stb.

7. Az olyan földrajzi nevet, amely egy kételemű, előtagjában tulajdonnevet, utótagjában pedig köznevet tartalmazó összetett földrajzi névből (vö. AkH. 1954. 248. pont: *Shetland-szigetek* stb.) és egy ez elé járuló köznévből tevődik össze, a következőképpen írjuk: A köznévi előtagot nagybetűvel kezdjük, a földrajzi nevet pedig a 248. pontban rögzített formában kötőjellel kapcsoljuk hozzá: *Déli-Shetland-szigetek*, *Kis-Szunda-szigetek* stb.

Az ilyen földrajzi nevek -i képzős származékában az alapformának megfelelően kötőjellel kapcsolt tagokat — a tulajdonnévi tag kivételével — kisbetűvel kezdve írjuk: *déli-Shetland-szigeteki*, *kis-Szunda-szigeteki* stb.

8. Az olyan földrajzi nevet, amely egy kételemű, mindkét tagjában köznevet tartalmazó összetett földrajzi névből (vö. AkH. 1954. 248. pont: *Fríz-szigetek*, *Ausztráliai-öböl* stb.) és egy eléje járuló köznévből tevődik össze, a következőképpen írjuk: A nagybetűvel kezdett köznévi előtagot kötőjellel kapcsoljuk a 248. pontban rögzített formájú (változatlanul nagy kezdőbetűs) földrajzi névi utótaghoz: *Északi-Fríz-szigetek*, *Nagy-Ausztráliai-öböl* stb.

Az ilyen, csupa köznévi elemekből álló alakulat -i képzős származékában az alapformának megfelelően kötőjellel kapcsolt tagokat kisbetűvel kezdve írjuk: *északi-fríz-szigeteki*, *nagy-auztráliai-öböli* stb.

9. Az olyan földrajzi nevet, amely egy kételemű, utótagjában többnyire tulajdonnevet tartalmazó összetett földrajzi név -i képzős származékából (vö. AkH. 1954. 253. pont: *nyugat-szibériai* stb.) és egy ez után álló köznévből alakul, a következőképpen írjuk: A nagybetűvel kezdett első taghoz a többi tagokat kisbetűvel kezdve kötőjellel kapcsoljuk: *Nyugat-szibériai-alföld*, *Dél-kínai-tenger*, *Kelet-angliai-dombo*k, *Új-szibériai-szigetek* stb.

Az ilyen csupa köznévi elemekből álló alakulat -i képzős származékában az alapformának megfelelően kötőjellel kapcsolt tagokat kisbetűvel kezdve írjuk: *nyugat-szibériai-alföldi*, *dél-kínai-tengeri* stb.

10. Abban az esetben, ha a földrajzi névnek az alakulathoz szervesen hozzá nem tartozó alkalmi jelzője van, csak a földrajzi nevet írjuk nagybetűvel: (a) *régi Dél-Wales*; (a) *trópusi Szunda-szigetek*; (a) *nagy Ausztráliai-öböl*; stb.

M e g j e g y z é s: A név első tagjának nagybetűvel való kezdése nem szorul indokolásra. A 6., 7., 8., 9. névcsoportba tartozó nevekben az új, meghatározó tagnak az alapalakhoz kötőjellel való kapcsolását fentebb már megokoltuk. Világos az is, hogy a földrajzi neveknek a szabályzatban rögzített írásmódjához a szókép állandóságának elve alapján ragaszkodni kell. Külön csak a következő kérdésekről szükséges szólanunk.

A 6. és 8. csoportban (*Új-Dél-Wales, Nagy-Ausztráliai-öböl*) a formális logika szerint nem volna indokolt a név belsejébe kerülő közszó nagybetűs írása (*Dél, Ausztráliai*). Szükségessé teszik viszont a nagybetűs írást a következő körülmények: 1. Mivel a *Dél-Wales, Ausztráliai-öböl* alapformákból indultunk ki, az újabb meghatározóval ellátott formában az alapalak írását a nagybetűk tekintetében is feltétlenül meg kell tartanunk, mert ezzel tudunk visszamutatni a kiindulási alapra. Megkönnyítjük a meglehetősen hosszú szókép értelmi tagolását is; 2. A most bevezetett írásmód szerencsés összhangot biztosít a 7. névcsoporttal (*Dél-Orkney-szigetek*) is; 3. Esztétikailag sem lett volna szerencsés a 6. csoportban egy *Új-dél-Wales* forma bevezetése, s a 8.-ban is tulajdonnévszerűbb a jelenlegi írásmód egy *Nagy-ausztráliai-öböl* írásképnél. Le kellett viszont mondani a 9. típusnak a többiekkel való egységesítéséről: Míg az utóbbiakban a nagybetűvel kezdett *Dél-Wales, Szunda-szigetek, Ausztráliai-öböl* alaptagból való kiindulás szükségessé tette, hogy az alakulat belsejében is megtartsuk az alapul szolgáló földrajzi név nagy kezdőbetűjét, addig az előbbiben (a 9. típusban) indokolatlan lett volna pl. a *dél-kínai* -i képzős származék második tagjának az alapformával ellenkező nagybetűvel való írása az alakulat belsejében. — A 9. típusnak a többitől való eltérését, illetőleg ennek az eltérésnek a szükségességét még a következőkkel is indokolhatjuk: A *Kelet-angliai-dombok* nem olyanféle „változata”, alfaja egy (nem létező) *Angliai-dombok* földrajzi névnek, mint a *Keleti-Kárpátok* a (létező) *Kárpátok* tulajdonnévnek, hanem az AkH. 253. szerint írandó *kelet-angliai* előtagnak és az AkH. 248. szerint csatlakozó *dombok* utótagnak olyan kapcsolata, amilyent a *keleti* előtag és a *tenger* utótag *Keleti-tenger* (vö. AkH. 248.) összetételében figyelhetünk meg. Ugyanez a helyzet a *Dél-kínai-tenger* esetében is. A lényeg tehát az, hogy a többszörös összetételű földrajzi nevek milyen elő- és utótagokra bonthatók. Az *Új-Dél-Wales*, a *Dél-Shetland-szigetek* és a *Nagy-Ausztráliai-öböl* nevekben az utótag összetett (írásmódját az első példában a 247., a másik kettőben a 248. pont, az előtaghoz való kapcsolásának módját pedig mindhárom esetben a 247. pont szabályozza), a *Kelet-angliai-dombok* és a *Dél-kínai-tenger* példában pedig az előtag összetett (írásmódját a 253., illetőleg a 238. pont, az utótag kapcsolásának a módját pedig a 248. pont szabja meg). Ebben van az eltérés oka.

Nem fogadta el a bizottság azt a megoldási lehetőséget, hogy nagyköötőjel alkalmazásával tegyük világosabbá az egyes elemek szorosabb vagy kevésbé szoros egymáshoz tartozását. Például így: *Kis—Bocskay-telep, Északi—Fríz-szigetek, Dél—Kínai-tenger* stb. Elvetette a bizottság azt a javaslatot is, amely szerint a szorosabban összetartozó tagokat egybe kellett volna írni: *Kis-Bocskaytelep, Északi-Fríz-szigetek, Délkínai-tenger*. A bizottság e döntésének okai a következők: A nagyköötőjel alkalmazását elvi okok teszik lehetetlenné: A nagyköötőjel funkciója mellérendelő viszonyban levő tagok kapcsolása, az idézett típusokban viszont alárendelő az egyes tagok szerkezeti összefüggése, tehát kiesnek a nagyköötőjel funkcióköréből. Mindkét írásmód meghamisította volna az alaptag eredeti írásképét, a visszakövetkeztetést lehetetlenné tette

volna a *Bocskay-telep*, *Fríz-szigetek*, *dél-kínai* formára. A szókép állandóságának elvén is csorba esett volna. Sok esetben lehetetlen írásképet eredményezett volna az egybeírás (*Kis-Szentbernáthágó* stb.). Végül: laikusok tömérdek hibát követtek volna el azzal, hogy rossz helyre tették volna a nagyköthőjelet (*Nagy-Ausztráliai-öböl*), vagy pedig nem együvé tartozó tagokat írtak volna egybe (*Északifríz-szigetek*), amikor kétféle megoldás is lehetséges. Mindezek a körülmények rendkívül megnehezítették volna a földrajzi nevek írását, ezért döntött a bizottság az ismertetett formák mellett.

Az -i képzős alakulatok írásmódja logikusan következik az AkH. elveiből: Az -i melléknévképző kezdőbetű-kicsinyítő erejét a név minden tagjában érvényesíteni kellett. Egyedül a 7. csoport tulajdonnévi tagjában nem, itt a nagybetűt meg kellett tartanunk (vö. 235. és 254. pont), mint azt a 4. országnév-típusunkban is tettük. Az egyetlen érv, ami a *kis-Szunda-szigeteki* írásmód ellen szól, esztétikai: nem szerencsés a kisbetűs kezdés után a nagybetűs tulajdonnévi tag, aztán újra kisbetűs szókezdő következése. Ezt a szempontot azonban figyelmen kívül kellett hagyni az érvényben levő szabályok következetes alkalmazásának kedvéért.

Az AkH. 1954. szabályait és a rájuk épülő eddig tárgyalt új írásmódokat a következő táblázat szemlélteti:

Országnevek :	Természet földrajzi nevek :
Kongó	Wales
1. <i>Belga Kongó</i> : Nyugat-Afrika	Dél-Wales
2. <i>Francia Nyugat-Afrika</i>	6. <i>Új-Dél-Wales</i>
szigetek	szigetek
Salamon-szigetek	Szunda-szigetek
3. <i>Brit Salamon-szigetek</i>	7. <i>Kis-Szunda-szigetek</i>
államok	öböl
Egyesült Királyság	Ausztráliai-öböl
Amerikai Egyesült Államok	8. <i>Nagy-Ausztráliai-öböl</i>
unió	tenger
dél-afrikai	dél-kínai
4. <i>Dél-afrikai Unió</i>	9. <i>Dél-kínai-tenger</i>

C) Szabálykiegészítések

M e g j e g y z é s: Az AkH. 1954. földrajzi névi szabályaiban előfordul néhányszor, hogy külön szabály nélkül szerepelnek egyes írásformák. A bizottság jónak látta ezekben az esetekben pontos szabályba rögzíteni a követendő írásmódot.

11. Az AkH. 1954. 248. pontja azoknak a két fő elemből álló földrajzi neveknek az írásmódja felől intézkedik, amelyeknek első tagja tulajdonnév vagy köznév, második tagja pedig köznév (*Fülöp-szigetek*, *Lars Christensen-föld*; *Csendes-óceán*; stb.).

Vannak azonban olyan nevek is, amelyekben az előtag egy köznévből és egy tőle különírt tulajdonnévből (*Szent Gotthárd*), illetőleg egy tulajdonnévből és egy tőle különírt köznévből (*Maud királyné*) áll, s ehhez a kapcsolathoz járul valamely földrajzi köznév. A 248. pontban van egy ilyen példa:

Szent Gotthárd-hágó. — Mivel ez a névtípus meglehetősen gyakori, külön szabályban is szükséges kimondani, hogy a jelzett típusú nevek előtagjában az alkotó elemeket egymástól külön írjuk, a földrajzi köznévi utótagot pedig kötőjellel kapcsoljuk a két külön elemből álló előtaghoz: *Szent Gotthárd-hágó, II. Haakon-fennsík, VII. Eduard-föld, Astrid hercegnő-part, Maud királyné-hegység*; stb.

Az ilyen típusú nevek *-i* képzős származékát a következőképpen írjuk: Az alapforma írásmódján sem a nevet alkotó tagok kezdőbetűi, sem az egybe-, külön- és kötőjellel írás tekintetében nem változtatunk, az *-i* képzőt a fennálló rendelkezések értelmében közvetlenül hozzáírjuk a köznévi utótaghoz: *Szent Gotthárd-hágói, Maud királyné-földi* stb.

M e g j e g y z é s: A *Szent Gotthárd, Maud királyné* stb. szókapcsolatokat kötőjel nélkül írjuk. Ha ezek egy egységként földrajzi név részévé (előtagjává) lesznek, az elemek különírását meg kell tartanunk. Ha nem így járunk el, hanem a földrajzi név előtagjában a tagok közé kötőjelet tennénk, nem lehetne a földrajzi névből visszakövetkeztetni az eredeti formára. Az előtag nagy és kis kezdőbetűi tekintetében is az alapformához kell igazodnunk az előbb említett ok miatt. — Az *-i* képzős származék írásmódját egyrészt az köti meg, hogy az előtag tulajdonnevet tartalmaz, tehát a 254. pont írásmódját kell követnünk (*Donyec-medencei*), másrészt az előtagban levő különírás teszi lehetetlenné, hogy az *-i* képzős formában az egyes elemeket kis kezdőbetűvel kezdjük (vö. 14. pont, illetőleg AkH. 287. pont).

12. Az AkH. 1954. 259. pontja a nagyköötjel alkalmazásáról szól, de példáiban tartalmazza annak az eddig még külön szabályban meg nem határozott helyesírású névtípusnak az írásmódját is, amelynek első tagja egy két vagy több, eredetileg önálló köznévből álló szókapcsolat, illetőleg két vagy több tulajdonnévből álló és *-i* melléknévképzővel ellátott szerkezet; második tagja pedig egy földrajzi köznévi.

Az idézett szabályzati pont szerint az ilyen nevekben a földrajzi köznévi utótag kivételével az egyes tagokat nagy kezdőbetűvel írjuk, a földrajzi köznevet kötőjellel kapcsoljuk az előtte álló, nagyköötjellel összefűzött tagokhoz: *Cseh—Morva-hegyvidék, Zala—Somogyi-dombság, Kuma—Manicsi-mélyedés, Szmolenszk—Moszkvai-hátság* stb.

Az ilyen alakulat *-i* képzős származékában minden tagot kisbetűvel kezdünk, s az alapforma szerinti kötőjeleket változatlanul megtartjuk: *cseh—morva-hegyvidéki, zala—somogyi-dombsági* stb.

M e g j e g y z é s: A 12. névtípus írásmódjával egy kissé részletesebben kell foglalkoznunk. Úgy véljük, külön bizonyítás nélkül is nyilvánvaló, hogy az egyenrangú elemekből álló *cseh—morva*, illetőleg *zala—somogyi* előtagok elemeit egyforma kezdőbetűikkel kell írunk. Mivel a tulajdonnevet nagybetűvel kell kezdeni, a szópár első tagjának nagy kezdőbetűs írása szükségszerű. Ez a körülmény hozza magával a szervesen kapcsolódó, azonos szerepű második tag nagy kezdőbetűs írását. Az *-i* képzős származékban az egész alakulat melléknévvé válik, ezért a nagybetűket kis kezdőbetűknek kell felváltaniuk. A *cseh—morva* szókapcsolat esetében ezt (a tagok kisbetűs kezdését) nem szükséges bővebben okolgatnunk: mindkét tag melléknév, az *-i* képzős származékban semmiképp sem lennének nagybetűvel írhatók. Problematikus viszont már a *Zala* szó kis kezdőbetűje: az összetett földrajzi nevekben a tulajdonnévi tagok nagy kezdőbetűjét az *-i* képzős származékban is megszoktuk tartani. Ámde a *Zala* szó — a *Zala—Somogyi-dombság* típus előtagjá-

nak részeként — csak látszólag tulajdonnév, valójában melléknév (= zalai), hiszen az egész előtag nem egyéb, mint a *Zala—Somogy* névkapcsolatnak *-i* képzős származéka, azaz melléknév, amelynek az írásmódja a 410. pont értelmében (logikusan) *zala—somogyi*. Ez a melléknévi kapcsolat a tulajdonnévbe kerülés által, a fentebb kifejtettek értelmében íratik csak nagy kezdőbetűvel. *-i* képzős alakulat tagjaként azonban eredeti, melléknévi formáját megillető kisbetűs írásához kell visszatérnünk.

13. Az AkH. 1954. 259. pontjában meghatározott írásmódú névtípus (*Volga—Don-csatorna*) *-i* képzős származékának írásmódja felől nem rendelkezik a szabályzat.

Az írásforma a 254. pont alapján önként adódik: *Volga—Don-csatornai* (*hajózás*): azaz a nagyköötőjellel kapcsolt tulajdonnévi tagok nagy kezdőbetűs írását megtartjuk, az *-i* képzős kis kezdőbetűs köznévi utótagot pedig kötőjellel kapcsoljuk.

M e g j e g y z é s: Ez az írásmód logikus alkalmazása a szabályzat rendelkezéseinek, amelyeket eddig is követtünk, például 7. névtípusunk írásmódjának megállapításakor.

14. Az AkH. 1954. 287. pontjában csak példaképpen említ földrajzi neveket is az idegen írásmód szerint írt tulajdonnevek képzős származékai között. Külön, a földrajzinév-írás szabályai között nincsen szabályba rögzítve, hogy mi az eljárás akkor, ha különírt tagokból álló több elemű idegen földrajzi névhez (*Buenos Aires*) *-i* képző járul.

Az ilyen esetekben az említett szabály értelmében az eredeti nagy kezdőbetűket megtartjuk, s az utolsó elemhez kötőjellel kapcsoljuk a képzőt: *Port Said-i*, *Rio Grande del Norte-i*, *Karlovy Vary-i*, *Rio de Janeiró-i*, *New York-i*, *El-Kudsz es-Serif-i* stb.

M e g j e g y z é s: E névtípus írásmódjára nézve a HIK.-ben már kifejtettük véleményünket (86. lap): a nagybetűs írásmódnak az *-i* képzős származékban való megtartása szükségszerű következménye annak, hogy el akarjuk kerülni túlságosan hosszú alakulatok létrejöttét (*riodejaneirói*) amelyek meghamisítják az eredeti írásképet, s az alapforma sem következtethető belőlük vissza. Márpedig az alapforma visszakövetkeztethetősége földrajzinév-írásunknak sarkalatos alapelve.

D) Idegen földrajzi nevek

15. A latin betűs írású idegen nyelvekben gyakoriak az olyan földrajzi nevek, amelyek egy szervesen hozzájuk tartozó (esetleg aposztróffal rövidített) névelővel vagy előjáróval kezdődnek. Az ilyen esetekben a névelőt vagy az előjárót is, meg a tulajdonképpeni nevet is — az átadó nyelv helyesírásának rendszerint megfelelően — nagybetűvel kezdve írjuk: *La Spezia*, *Le Havre*, *La Manche*, *The Deeps*, *Los Angeles*, *El Paso*; *L'Isle*; *Des Moines*, *De Soto*, *Van Buren*; stb. Hasonlóan az arabból átírt nevekben: *El-Alamein*, *Es-Sellal*, *Ed-Dámer* stb.

Ha azonban a névelő vagy előjáró egy több tagból álló földrajzi névi alakulat belsejében van, a külföldi helyesírások természetesen kisbetűvel kezdve írják őket. Ezt az eljárást követjük mi is: *Lons-le-Saunier*, *Aix-les-Bains*, *Montceau-les-Mines*; *Cortina d'Ampezzo*, *Lago di Como*, *Ile de Diable*, *Canal du Midi*, *Dives-sur-Mer*, *Rio Grande do Sul*, *Dilhá nad Oravu*, *Drin i Bardhë*, *Frankfurt*.

an der Oder, Berwich-upon-Tweed; stb. Hasonlóan az arabból átírt nevekben: *Tarábulusz es-Sám, El-Kudsz es-Serif, Deir ez-Zór* stb.

Az ilyen alakulatok *-i* képzős származékait aszerint kezdjük kisbetűvel, vagy nagybetűvel, illetőleg aszerint teszünk az *-i* képző elé kötőjelet vagy nem, hogy van-e a név és a névelő között kötőjel. A kötőjellel kapcsolt tagokat kisbetűvel kezdve írjuk, a kötőjelet megtartjuk, s az *-i* képzőt a névhez az AkH. megfelelő szabályai (283., 289.) szerint kapcsoljuk: *lons-le-saunier-i, montceau-les-mines-i; dives-sur-meri*; stb. Hasonlóképpen az arabból átírt nevekben: *el-alameini* stb.

A kötőjel nélküli alakulatokhoz az *-i* képzőt kötőjellel kapcsoljuk, a nagy és kisbetűk tekintetében az alapalak írását nem módosítjuk (vö. AkH. 1954. 287. pont). *La Spezia-i, The Deep-s-i, Los Angeles-i, L'Isle-i; Des Moines-i, Lago di Comó-i, Rio Grande do Sul-i, Frankfurt an der Oder-i; Cortina d'Ampezzo-i* stb. Hasonlóképpen az arabból átírt nevekben: *Tarábulusz es-Sám-i, Deir ez-Zór-i* stb.

A ragoknak a fentebbi típusú nevekhez való hozzáillesztése az AkH. 283. és 289. pontja értelmében történik: *Los Angelesben, a La Manche-ban* stb.

A fentebb meghatározott írásmódok szöveg belsejében is változatlanul megtartandók: *Amikor a hajónk Le Havre-ban kikötött. . . A német támadás El-Alameinnál akadt el. Goethe Frankfurt am Mainban született.* Stb. Helytelen tehát ez az írásmód: *A la Manche partjain* . . .

M e g j e g y z é s: A latin betűkkel írt idegen nevek ékén, illetőleg belsejében levő névelő írásmódját az átadó nép helyesírása eleve megszabja: Az AkH. 1954. 282. pontja kimondja, hogy a latin betűkkel írt tulajdonnevek alakján változtatni nem szabad. A szabályozásra mégis szükség volt, mert a névelőt gyakran nem tekintették írásgyakorlatunkban a név szerves tartozékának, ezért — az idegen írásmódtól is eltérően — kisbetűvel kezdve írták a név elején is. A név belsejében álló névelőnek kisbetűs írása viszont természetes. — Az *-i* képzős származékok írásmódját az AkH. 1954. szabályai eleve meghatározták (vö. 283., 289. pont).

16. Az arabból átírt összetett földrajzi nevek minden lényeges elemét nagybetűvel kezdve egymástól külön írjuk, csupán a névelőt kötjük kötőjel segítségével az utána álló szóhoz: *Bab el-Mandeb, El-Kudsz es-Serif, Rasz Benasz, Maarret en-Numán.*

M e g j e g y z é s: Az átírt arab neveket a több különírt elemből álló latin betűs írású földrajzi nevekhez (*Buenos Aires, New York* stb.) hasonlóan írjuk. A névelő tekintetében azért térünk el a latin betűs nyelvek szokásától (*La Spezia*) és azért teszünk kötőjelet a névelő és a név közé, mert az arab névelő gyakran hasonul az utána következő szó mássalhangzójához. A kapcsolat szervességét a kötőjel jól érzékelteti: *El-Alamein, El-Káhira; de: Ed-Dámer, Deir ez-Zór* stb.

17. A kötőjellel kapcsolt tagokból álló összetett külföldi földrajzi nevekben a kötőjelet megtartjuk: *Chalon-sur-Saône, Lons-le-Saunier; Szir-Darja, Kzil-Orda, Bet-Pak-Dala*; stb.

Az ilyen alakulatok *-i* képzős származékában a kötőjellel kapcsolt alkotó tagokat az AkH. 1954. elveinek megfelelően kisbetűvel kezdve írjuk: *chálons-sur-marne-i, szir-darjai* stb.

18. Az oroszból történő átíráskor az AkH. 1954. rendelkezéseit mindig meg kell tartani. Külön jegyzendő meg, hogy az orosz írás szerint kell eljárni a különírás — egybeírás — kötőjeles írás, a nagy és kis kezdőbetűk terén is: *Belaja Cerkov; Kizilkum; Szir-Darja*; stb.

Az *-i* képzős származékok írásában az AkH. 1954. megfelelő rendelkezései az irányadók: *Belaja Cerkov-i*; *kizilkumi*; *szir-darjai*; stb.

Ha az ilyen nevek összetettek, s az utótagban olyan idegen földrajzi köznév szerepel, amely az alakulat jellegére utal, ezt sem lefordítani, sem pedig a név után magyarul megismételni nem kell: *Szir-Darja* (nem *Szir-folyó* vagy *Szir-Darja folyó*), *Karakum* (nem *Kara-sivatag* vagy *Karakum sivatag*) stb.

Ha mint utójelzőt a név után mégis kitesszük a *tó*, *hegy*, *sivatag* stb. szavakat, az AkH. 1954. 249. pontja értelmében kell eljárni, azaz nem kell kötőjelet tenni a név és utójelzője közé: *(az) Isszik-Kul tó (mellett)*, *(a) Kizilkum sivatag(ban)*.

19. Szigorúan tudományos célokat szolgáló térképeken és szakmunkákban a közvetlenül a kínaiból (az AkH. 1954. 309—312. pont szerint) átírt földrajzi nevek mellett zárójelben szerepeltetni lehet az angol (esetleg egyéb) átírás szerinti formát is, hogy térképeink és szakmunkáink névanyagát a nyugati országokban és Kínában készült latin betűs kiadványok neveivel könnyebben azonosítani lehessen: *Hsincsiang (Sinkiang)*, *Hangcsou (Hangchow)*, *Csöcsiang (Chekiang)*, *Fucsien (Fukien)* stb.

E) Egyéb kérdések

20. Ha valamely egybeírt összetett földrajzi név első tagját alkalmilag rövidítjük, a rövidített előtag után nem teszünk pontot, és ezt a pont nélküli rövidítést a második taggal egybeírjuk: *Bpest (= Budapest)*, *Bkenese (= Balatonkenese)*, *Szhely (= Szombathely)*, *Nkanizsa (= Nagykanizsa)* stb. Ha a második tagot rövidítjük, a rövidített tagot ponttal zárjuk le: *Hajdúszob. (= Hajdúszoboszló)*, *Sztálinv. (= Sztálinváros)*, *Martonv. (= Martonvásár)* stb.

A kötőjellel írt összetett földrajzi név valamelyik tagját úgy rövidítjük, hogy a ponttal lezárt rövidített taghoz a név nem rövidített tagját kötőjellel kapcsoljuk. Mind a rövidített, mind a nem rövidített tagot aszerint kezdjük kis vagy nagy kezdőbetűvel, hogy a teljes alakulatban milyen betűvel kezdődött: *S.-Körös (Sebes-Körös)*, *N.-Küküllő (= Nagy-Küküllő)*, *D.-Kárpátok (= Déli-Kárpátok)*; *Gyalui-hav. (= Gyalui havasok)*, *Orkney-szk. (= Orkney-szigetek)* stb.

Különírt tagokból álló összetett földrajzi név valamelyik tagjának rövidítése esetén a különírást megtartjuk: *P. Said (= Port Said)*, *Mt. Blanc (= Mont Blanc)*, *Ft. Yukon (= Fort Yukon)*, *New OrL. (= New Orleans)*, *San Fr. (= San Francisco)* stb.

A rövidített formák *-i* képzős származékait a következőképpen írjuk: Ha az előtag van rövidítve, az utótaghoz az *-i* képzőt úgy kapcsoljuk, ahogyan a teljes névhez is kell: *bpesti*, *szhelyi*, *s.-körös*, *d.-kárpátoki*, *P. Said-i*, *Mt. Blanc-i* stb. Ha az utótagot rövidítettük, a ponttal lezárt névhez kötőjellel kapcsoljuk az *-i* képzőt: *martonv.-i*, *sztaálinv.-i*, *gyalui-hav.-i*, *Orkney-szk.-i*, *San Fr.-i* stb.

M e g j e g y z é s: A rövidített formában írt földrajzi nevek írásmódjának fentebbi szabályaihoz különösebb megjegyzést nem kell fűzni. Mint a szabályokból kitűnik, a rendezés fő elve az volt, hogy a rövidített formákból az alapformákat zavartalanul vissza lehessen állítani. Ezt a szabályok lehetővé is teszik. — (csak a rövidített utótagú *-i* képzős nevek esetén *(sztaálinv.-i, gyalui-hav.-i)* nem zavartalan a visszakövetkeztetés lehetsége, mert ezek

teljes alakjában kötőjel nélkül kapcsolódik az *-i* képző a névhez: *sztálinvárosi*, *gyalui-havasoki*. Mivel azonban a szabályzat 420. pontja úgy rendelkezik, hogy a toldalékokat a rövidítésekhez kötőjellel kell kapcsolni, más megoldást nem is választhattunk. A kötőjellel való kapcsolást kívánja meg az a körülmény is, hogy az olyan formák, mint *sztálinvi*, *gyalui-havi*, *Orkney-szki* stb. rendkívül zavaróak lennének, szemben a ponttal történő egyértelmű és világos megoldással.

21. A földrajzi nevek *-i* képzős származékához pl. a lakosok, növények, állatok stb. jelölésére szolgáló *-k* többesjelet kötőjel nélkül illesztjük hozzá: *budapestiek*, *belső-ázsiaiak*, *Fülöp-szigetiek*, *északi-fríz-szigetiek*, *Buda környékiek*, *bkeneseiek* stb.

M e g j e g y z é s: A fentebbi szabály célja az, hogy érvényesítse a szókép állandóságának elvét azokkal a törekvésekkel szemben, amelyek a *-k* többesjel esetén való korlátlan egybeírásban és a kis- és nagybetűk összekeverésében nyilvánultak meg (*belsőázsiaiak*, *fülöpszigetiek*, *budakörnyékiek* stb.). A bizottság által elfogadott írásmód lehetővé teszi az alapalaknak a *-k* többesjeles formából való zavartalan visszaállítását is.

F) Gazdaságföldrajzi nevek

22. A gazdaságföldrajzi egységek írásmódja tekintetében a következő elvek az irányadók: A rendszerint több szóból alakuló gazdaságföldrajzi tulajdonneveket az országnevekhez hasonlóan írjuk, azaz a név minden tagját nagybetűvel kezdve külön szóba írjuk, az alkotó elemek közé kötőjelet nem teszünk. Ha a gazdaságföldrajzi tulajdonnév valamelyik tagja földrajzi tulajdonnév, azt az AkH. 1954. megfelelő szabálya szerint vagy a fentebb felsorolt módok valamelyikén kell írni: *Központi Iparvidék*, *Európai Észak*, *Központi Ipari Körzet*, *Közép-dunántúli Iparvidék*, *Szovjet Nyugat-Szibéria*, *Felső-tiszai Körzet* stb.

Ha a gazdaságföldrajzi egység egybeesik valamely földrajzi egységgel, a földrajzi tulajdonnév írásmódját követjük gazdaságföldrajzi vonatkozásban is: *Duna—Tisza köze*, *Kisalföld*, *Mátraalja*, *Nyugat-Szibéria*, *Közép-Donyec-medence*, *Délkelet-Dunántúl* stb.

Az olyan nem tulajdonnévi gazdaságföldrajzi megjelöléseket, mint *kukoricaövezet*, *gyapotövezet*, *kukorica-búza övezet*, *északkelet-franciaországi bányaavidék* stb., természetesen kisbetűvel írjuk.

A gazdaságföldrajzi tulajdonnevek *-i* képzős származékait az országnevek, illetőleg a földrajzi nevek azonos típusai *-i* képzős származékainak mintájára kell írni: *központi iparvidéki*, *európai északi*, *közép-dunántúli iparvidéki*; *Duna—Tisza közi*, *mátraalji*, *nyugat-szibériai*, *közép-Donyec-medencei* stb.

G) Helyeshítés

23. A helyesírási szabályzat szótári részében *dunapart*, *tiszapart*, *dunaparti*, *tiszaparti*, *balatonparti* írásmódok szerepelnek. Ezek a formák ellentmondásban vannak a szabályzat 248. és 254. pontjával, valamint az ezekkel

összhangban levő 234. és 235. ponttal. Bár az idézett írásmódoknak is volna létjogosultságuk, a bizottság szükségesnek látta a szótári rész e néhány szava helyesírásának helyesbítését, hogy a jelzett ellentmondást kiküszöbölje, és különböző zavaroknak elejét vegye. A helyes írásmód tehát: *Duna-part, Tisza-part, Duna-parti, Tisza-parti, Balaton-parti*. — Hasonlóképpen írandók ezek az esetek is: *Balaton-part, Duna-híd, Zagyva-torkolat; Nilus-parti, Gangesz-parti*; stb. (vö. *Fülöp-szigetek, Fülöp-szigeteki*).

A Helyesírási Főbizottság megbízásából

Fábián Pál
a bizottság titkára